

Зазначимо, що завдяки наданій студентам можливості критикувати або заохочувати будь-яку конструктивну пропозицію було подолано бар'єр психологічної інерції.

Наприкінці заняття студентам було запропоновано висловити свої ідеї про те, як можна виховувати мовний смак. Під час обговорення поставленої проблеми між генераторами ідей та аналітиками виникла міні-дискусія, де студенти продемонстрували навички толерантного спілкування, вміння правильно ставити запитання й аргументовано відповідати опонентам.

Завдання викладача як консультанта зводилися до того, щоб дати оцінку висловленим думкам і підвести студентів до висновку, що культурна людина не має гнатися за мовною модою, але повинна розуміти і правильно потрактовувати нові тенденції в розвитку мови.

Отже, інтерактивне навчання, як засвідчує практика, передбачає відмову від простого заучування інформації, основним завданням стає розвиток творчих здібностей студентів та інтересу до досліджуваного предмета, а також підвищення мотивації до навчання. При цьому необхідно враховувати особливості змісту конкретних навчальних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інтерактивні технології на уроках української словесності / укладач Р. Орищин. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 106 с.
2. Костомаров, В. Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – СПб. : Златоуст, 1999. – 319 с.
3. Пометун, О. І. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
4. П'яст, Н. Й. Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) / Н. Й. П'яст // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2010. – № 1. – С. 98–102.

Стаття надійшла 03.10.2016 року

УДК 81'242(07)

Ірина Кучеренко

(Умань, Україна)

e-mail: kucherenkoia@ukr.net

ГУМАНІЗАЦІЯ І ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ РІДНОМОВНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено домінуючі тенденції мовної освіти ХХІ століття, обґрунтовано актуальність і значущість гуманізації та гуманітаризації

рідномовного навчання в системі загальної освіти в Україні. Схарактеризовано поняття «гуманізація» та «гуманітаризація» крізь призму лінгводидактики. З'ясовано сутність і характерні особливості принципів гуманізації та гуманітаризації, принципу антропоцентризму, які є стержневими в аспекті розвитку мовної особистості учня. Окреслено шляхи впровадження у практику мовного навчання цих принципів з метою формування комунікативної компетентності учня основної школи. Визначено основні правила принципів гуманізації та гуманітаризації, принципу антропоцентризму, що впливають із його сутності, конкретизують його дію і допомагають учителеві реалізувати його задля досягнення задекларованих цілей мовної освіти.

Ключові слова: мовна освіта, гуманізація та гуманітаризація мовної освіти, принципи навчання, принцип гуманізації та гуманітаризації, принцип антропоцентризму.

Кучеренко І. Гуманізація і гуманітаризація сучасного мовного навчання.

В статті визначені домінуючі тенденції мовного навчання ХХІ століття, обґрунтована актуальність і значимість гуманізації і гуманітаризації мовного навчання в системі загальної освіти в Україні. Схарактеризовані поняття «гуманізація» і «гуманітаризація» крізь призму лінгводидактики. Визначено сутність і характерні особливості принципів гуманізації і гуманітаризації, антропоцентризму, які є стержневими в аспекті розвитку мовної особистості учня. Визначені шляхи впровадження у практику мовного навчання цих принципів з метою формування комунікативної компетентності учня основної школи. Визначені основні правила принципів гуманізації і гуманітаризації, антропоцентризму, які випливають із сутності конкретного принципу, конкретизують його дію і допомагають учителю його реалізувати для досягнення задекларованих цілей мовного навчання.

Ключевые слова: мовна освіта, гуманізація та гуманітаризація мовної освіти, принципи навчання, принцип гуманізації та гуманітаризації, принцип антропоцентризму.

Kucherenko I. Humanization and humanitarization of contemporary native language education.

In the article the dominant tendencies of contemporary language education are revealed. The urgency and importance of humanization and humanitarization of native language education in Ukrainian common education system is substantiated. The author determines concepts «humanization» and «humanitarization» through the prism of linguodidactics. The essence and characteristics of such determinative principles as humanization and humanitarization concerning pupils' language education has been established. The ways of implementation of these principles in language teaching practice are defined. It will help to develop pupil's communicative competence in secondary school. The basic principles of humanization and humanitarization, the principle of anthropocentrism are characterized. It will help a teacher to achieve the aims of language education.

Keywords: language education, humanization and humanitarization, language education, training principles, the principle of humanization and humanitarization, principle of anthropocentrism.

Рідномовна освіта ХХІ ст. виконує для суспільства України дві особливо важливі функції – навчальну й виховну, закладає фундамент існування цілісного соціуму, в якому нинішні учні як майбутні громадяни України визначатимуть вектор розвитку держави. «Сукупність результатів цих двох функцій освітньої діяльності формує світогляд людини як певний цілісно-субординований її погляд на світ у цілому і місце в ньому людини, що й обумовлює в кожній конкретній ситуації вибір одного з багатьох можливих видів її цілеспрямованої діяльності» [4, с. 960]. Розвиток сучасного суспільства глибоких знань і широкого інформаційного простору, де на засадах новітніх досягнень філософії, лінгвістики, дидактики, психології, соціології, культурології формується нова мовна освітня система, вимагає прискороного розроблення високих технологій шкільного мовного навчання, у межах якого відбувається реальне становлення, формування й розвиток мовної особистості учня, його особистісної комунікативної компетентності й системи персональних духовних цінностей.

Людина як соціальна істота постійно дбає про розвиток інших членів суспільства й забезпечення оптимальних і – що найголовніше – ефективних умов для передачі досвіду молодому поколінню. Упродовж віків людство накопичило значний досвід навчально-виховної роботи і завжди шукало, *як, де і яким способом* організувати процес передачі власних здобутків й одержання нових знань, таким чином відбувався пошук продуктивної форми організації навчання, яка, на думку Ю. Бабанського, є зовнішнім вираженням узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється в усталеному порядку [6]. Дослідницькі галузі освіти концентрують тисячолітній досвід наукової думки про спосіб й форми організації процесу оволодіння знаннями та набуття досвіду, визначають найсуттєвіші здобутки попередніх освітніх систем з метою їх трансформації і вдосконалення на сучасному етапі. Дидактичні узагальнення й методичні здобутки людської цивілізації становлять суттєве підґрунтя для розвитку й удосконалення педагогічної системи, адже «не знаючи історії, неможливо правильно оцінити сучасний стан організаційних форм навчання і визначити прогресивні тенденції розвитку» [3, с. 217].

У науковому й освітньому просторі домінують тенденціями рідномовної освіти сьогодення визначено гуманізацію та гуманітаризацію, особистісну орієнтованість і компетентісну спрямованість навчального процесу, переосмислення ролі вчителя, діалогізацію навчальної

діяльності, застосування продуктивних технологій навчання української мови. Означені тенденції відображають сучасні світоглядні пріоритети суспільства, спричиняють розвиток новочасної освітньої парадигми й оновленої методики навчання української мови, яка, своєю чергою, стимулює розроблення ефективної і продуктивної технології уроку української мови.

Ключове бачення стандартизованих ціннісних орієнтирів мовної освітньої політики нашої держави знайшло відображення в державних документах. Нині у національній системі освіти основна школа як соціальний інститут загальноосвітньої підготовки посідає особливе місце, адже є базовою ланкою мовної освіти. Модернізація українськомовного навчання в загальноосвітній школі відповідно до пріоритетів і вимог Національної доктрини розвитку освіти (2002), Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011), Концепції мовної освіти (2004, 2005), програми з української мови (2012) передбачає реалізацію принципів гуманізації і гуманітаризації освіти, антропоцентризму, зорієнтованості навчального процесу на розвиток особистісного потенціалу і природних задатків кожного учня, компетентнісного спрямування навчального процесу. У Національній доктрині розвитку освіти першочерговим завданням її коригування визначено зміну змісту навчання, відокремлення надмірної інформаційності, пізнання людиною себе, систематичне оновлення змісту навчання. Законодавчі акти й нормативні документи декларують стратегічний зміст мовної освіти, стандартизують його у чітко фіксованому переліку предметних і загальних компетенцій, необхідних для обов'язкового опанування, реалізують поставлену суспільством освітню мету і спрямовують та організують процес вивчення рідної мови. На думку В. Кременя, зміст освіти – це «система компетентностей, яка повинна бути сформована у процесі освіти з урахуванням самовизначення особи, створення умов для її самореалізації, перспектив розвитку світової спільноти» [5, с. 8]. Найбільш суттєвим в аспекті змісту сучасної мовної освіти є те, що навчання української мови спрямовано на розвиток мовної особистості учня, його комунікативної компетентності й національної свідомості.

Методологічною основою методики навчання української мови є закономірності та принципи навчання. На думку О. Савченко, «принципи не є догматом теорії навчання, вони можуть оновлюватися, уточнюватися, доповнюватися під впливом досягнень педагогічної науки» [9, с. 82]. Дидактичні принципи мають досить давню історію й пов'язані з виникненням та розвитком класно-урочної організації навчання. Цілком погоджуємося із твердженням І. Підласого, що «в принципах зафіксовано тисячолітній досвід ефективної реалізації навчання й виховання, скорегований науковими дослідженнями та надбаннями передової

шкільної практики» [7, с. 90]. Вагомий внесок у розроблення питання принципів навчання, обґрунтування сутності й характерних ознак, створення їх системи і втілення в практику навчання зробили вітчизняні й зарубіжні педагоги (А. Алексюк, Ю. Бабанський, М. Данилов, А. Дистервег, А. Єсіпов, А. Загвязинський, Я. Коменський, М. Корф, І. Лернер, В. Онищук, В. Оконь, О. Савченко, М. Скаткін та ін.) і методисти (О. Біляєв, Ф. Буслаєв, М. Вашуленко, С. Караман, В. Масальський, А. Медушевський, В. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Плиско, В. Сухомлинський, О. Текучов, К. Ушинський, Л. Федоренко, С. Чавдаров та ін.). Нині наявна чітка переорієнтація освіти на формування мовної особистості учня, його комунікативної компетентності, що вимагає докорінної перебудови вивчення рідної мови в основній школі, зокрема переосмислення сутності дидактичних принципів, інтерпретації їх до пріоритетів і вимог мовної шкільної освіти.

Серед низки загальнодидактичних принципів стратегічно й тактично важливими для сучасної рідномовної освіти є ті, що сприяють педагогічно досконалому проектуванню і технології проведення сучасного уроку української мови. Найголовнішими з них є принципи гуманізації і гуманітаризації, антропоцентризму, природовідповідності, єдності навчання, виховання і розвитку; науковості, систематичності й послідовності, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, свідомості, індивідуалізації й диференціації, культуровідповідності, застосування різних форми навчальної діяльності, реалізації між предметних і внутрішньопредметних зв'язків. Основні з них вважаємо за потрібне обґрунтувати.

Мета статті – визначити домінуючі тенденції рідномовної освіти сьогодення, охарактеризувати сутність і особливості принципів гуманізації та гуманітаризації, антропоцентризму, окреслити шляхи їх впровадження в систему шкільного мовного навчання.

Принцип гуманізації та гуманітаризації, зумовлений трансформацією в системі освіти, є актуальним і вкрай важливим, оскільки постає стратегічною платформою в розвитку духовних основ мовної особистості учня. Теоретико-методологічні засади гуманізації та гуманітаризації освіти й реалізації цього принципу в навчальному процесі базуються на педагогічних концепціях І. Беха, С. Гончаренка, І. Зязюна, Ю. Мальованого, М. Махмутова, В. Оконя, І. Підласого, О. Савченко та ін.

Сучасні наукові джерела фіксують різні визначення терміноелементів гуманізація та гуманітаризація і трактують їх так: *гуманізація* (від лат. *humanus* – людський) – це «система світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію» [10, с. 134], *гуманітаризація* (від лат. *humanitas* – людяність) – це «впровадження у щось, посилення у чомусь гуманітарних

засад» [1, с. 182], що стосуються до людського суспільства, до людини як члена соціуму. Як бачимо, у дефініціях простежується певна співзвучність, взаємозв'язок і взаємозалежність. Розглядаємо гуманізацію і гуманітаризацію у царині лінгводидактики, в аспекті сучасної мовної освіти як невіддільні категорії, що є визначальними, вказують напрям педагогічної дії до особистості учня, зосереджують увагу й зусилля на його всебічному розвитку. Відповідно до сучасних наукових трактувань у дидактиці та лінгводидактиці сприймаємо гуманізацію і гуманітаризацію як один принцип, що має двобічний вияв, але невіддільний і сумісний.

С. Гончаренко та Ю. Мальований, визначаючи педагогічну суть гуманітаризації, зауважують: «Відродження духовності у шкільній освіті є тією першоосновою, на якій можлива її наступна розбудова. Шлях до цього лежить через гуманітаризацію. Остання передбачає спрямування освітнього процесу на формування духовного світу особистості, утвердження духовних цінностей як першооснови у визначенні мети і змісту освіти, олюднення знання, формування цілісної гармонійної картини світу з повноцінним відображенням у ній світу культури, світу людини» [2, с. 30]. Гуманітаризація – це переорієнтація мовної освіти з предметного навчання на вивчення цілісної картини світу (світу Людини, світу нації, світу культури), пріоритетний розвиток індивідуальної особистості учня, його творчих здібностей, гуманітарного мислення. І. Родигіна вважає, що «гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті здібностей учнів і задоволенні їх освітніх потреб; забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків» [8]. Гуманізація навчання української мови передбачає розвиток освіченого, комунікативно компетентного учня, вправного мовця, здатного до ефективного самовираження і результативного саморозвитку.

Принцип гуманізації та гуманітаризації в мовній освіті загалом і на уроці української мови зокрема реально втілює ідею пріоритету людських цінностей над матеріальними; визначає гармонію людських стосунків із суспільством й навколишнім середовищем. Цей принцип створює максимально сприятливі умови для оволодіння змістом мовного навчання і є головною умовою розвитку індивідуальної творчості школяра, оскільки забезпечує утвердження Людини-учня як найвищої суспільної цінності з метою розвитку та найповнішого розкриття її власних природних задатків та здібностей, задоволення різноманітних навчально-пізнавальних потреб.

Вирішальним чинником застосування принципу гуманізації та гуманітаризації в реальному навчально-виховному процесі є впровадження особистісно орієнтованого навчання на уроці мови і створення необхідних педагогічних умов, що забезпечують розвиток й саморозвиток духовно збагаченої особистості учня з гармонійним

поєднанням загальнолюдських і національних цінностей. У змісті, внутрішній структурі уроку реалізація означеного принципу відбувається через реальний гуманізм усіх видів навчального спілкування і співпраці між учнями й учителем, гуманістичну спрямованість теоретичного та практичного компонентів на утвердження гідності кожної дитини як члена родини, класного колективу, школи, держави, суспільства, пріоритетність комунікативно спрямованої навчальної діяльності, врахування психолого-вікових особливостей і життєвих ритмів учнів, використання активних форм комунікативної взаємодії, диференціацію навчальної діяльності, художньо-образний виклад навчального матеріалу, гуманізацію форм контролю індивідуальних знань (оцінювати не тільки кінцевий результат, а і затрачені зусилля на його досягнення), забезпечення почуття успіху в навчанні. Щоб упровадити принцип гуманізації та гуманітаризації, вчителю важливо дотримуватися таких правил:

1. Ставити у центр навчально-виховної діяльності учня, визнавати пріоритет його індивідуальної особистісної унікальності.
2. Враховувати самотність кожного учня.
3. Коректно, тактовно, уважно і чуйно ставитися до кожного учня.
4. Створювати атмосферу співробітництва всіх суб'єктів педагогічного процесу.
5. Збуджувати пізнавальний інтерес і мотиваційну готовність до навчання.
6. Ілюструвати власним прикладом зразок високо моральної і духовно багатой особистості.
7. Упроваджувати активні форми навчально-комунікативної взаємодії.
8. Добирати змістовий матеріал, що сприяє розвитку позитивних моральних якостей і ознак людяності.

Принцип антропоцентризму є головним засобом усвідомлення сутності індивіда й орієнтує навчально-виховний процес на розвиток мовної особистості кожного учня. Обґрунтування цього принципу знаходимо в наукових дослідженнях В. Андрущенка, І. Беха, А. Бойка, М. Грищенка, І. Зязюна, О. Коберника, В. Кременя, О. Пехоти, О. Сухомлинського, О. Любарської та ін. На думку В. Кременя, антропоцентризм – це «нова якість філософського розуміння людини, яка переважає як масштаби ренесансного антропоцентризму й гуманізму, так і філософської антропології, оскільки виходить за їхні межі. Адже сучасна постіндустріальна епоха – це епоха творчої людини, яка не вкладається в усталені визначення минулих часів» [5, с. 13]. Нині мовна освіта має виступати не тільки способом і шляхом опанування мовних знань, а й поставати як дієвий засіб антропоцентризму. Центром мовного навчання повинна завжди перебувати Людина, і тому зміст, цілі, форми, методи,

прийоми мають бути спрямовані насамперед на те, щоб допомогти учневі-людині відкрити самого себе, знайти власне місце у житті, розкрити всі свої здібності і задатки. З урахуванням цього навчання української мови має бути спрямовано на становлення учня як людини креативної, духовної, моральної, гуманної, людяної. Відповідно до означеного принципу система мовної освіти повинна забезпечити розвиток особистості нової генерації – комунікативно компетентної, активної, енергійної, комунікабельної, розум і душа, зовнішній вияв і внутрішній світ якої знаходяться в злагоді. В умовах глобалізації освітнього простору і трансформації мовної освіти вчитель-словесник має сконцентруватися на особистісних здібностях і потребах учня, надавати змогу кожному досягти високого рівня розвитку власних загальнолюдських моральних і духовних якостей. Реалізація принципу антропоцентризму на уроці забезпечується шляхом упровадження особистісно орієнтованого навчання з метою розвитку гармонійної комунікативно компетентної особистості кожного учня. Найважливішим компонентом у системі особистісно орієнтованої мовної освіти є опора на суб'єктний досвід учня, створення позитивного емоційного стану школяра на уроці. Визначаємо такі основні правила принципу антропоцентризму:

1. Центром процесу навчання є учень як індивідуальна особистість.
2. Реалізовувати особистісно орієнтований підхід до навчання.
3. Розвивати мисленнєві, комунікативно-мовленнєві, творчі здібності учня.
4. Застосовувати суб'єкт-суб'єктну діяльність учасників навчального-процесу на засадах взаємоповаги і взаєморозуміння.
5. Упроваджувати педагогіку співробітництва, а не однобічного керівництва.
6. Поєднувати пізнавальну діяльність з вихованням особистості.
7. Використовувати тексти високоморального змістового наповнення.
8. Здійснювати етичний та естетичний розвиток учня.

Однією з перспективних технологій, що забезпечує гуманізацію і гуманітаризацію рідномовної освіти, ефективність навчально-вихованого процесу з метою розвитку індивідуальної мовної особистості учня, його комунікативної компетентності, є технологія особистісно орієнтованого навчання як домінантна і визначальна ознака сучасного шкільного мовного навчання. Упродовж ХХ ст. вчені шукали новаторські підходи до організації навчального процесу, акцент у якій зроблено на посиленні ролі учня в навчальній діяльності, розвитку його особистісних структур і якостей. Результатом такого пошуку стала гуманна педагогіка, педагогіка співробітництва (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова), що стала базою для виокремлення особистісно орієнтованого навчання (Н. Бібік,

І. Єрмаков, С. Подмазін, О. Савченко, І. Якиманська та ін.), закріпленого в нормативних документах як пріоритетне.

Особистісно орієнтована освіта визначає головною метою навчання не лише оволодіння знаннями, уміннями, навичками, як в авторитарному традиційному типі навчання, а вільний розвиток особистості учня, котрий у процесі активного учіння зберігає свою індивідуальну неповторність, самобутність і гармонію з довкіллям. Вище зазначене дозволяє стверджувати, що саме особистісно орієнтоване навчання як практичне втілення антропоцентрично спрямованої гуманізації та гуманітаризації мовної освіти передбачає й забезпечує оптимальні умови для гармонійного розвитку кожного учня як індивіда, людини, становлення його позитивної особистісної Я-концепції і з урахуванням особистісних характеристик і суб'єктного досвіду школяра формування персональної комунікативної компетентності, власного зростання та самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Гончаренко, С. Педагогічна суть гуманітаризації шкільної освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Рідна школа. – 1994. – № 10. – С. 30.
3. Дидактика средней школы. Некоторые вопросы современной дидактики : учебное пособие / [под ред. М. Н. Скаткина]. – М. : Просвещение, 1982. – 319 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кремень, В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
6. Педагогіка : учебник / [под ред. Ю. К. Бабанского]. – М. : Просвещение, 1983. – 608 с.
7. Подласый, И. П. Исследование закономерностей дидактического исследования / И. П. Подласый. – К., 1991. – 157 с.
8. Родигіна, І. В. Гуманізація та гуманітаризація природничо-наукової освіти школярів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. В. Родигіна. – Луганськ, 2000. – 47 с.
9. Савченко, О. Я. Дидактика початкової школи : підручник / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. ред.). – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Стаття надійшла 12.09.2016 року